

تأثیر برجام بر روش‌های حل اختلاف هسته‌ای ایران و کشورهای ۵+۱

مصطفی امیری^۱همایون حبیبی^۲موسی موسوی زنوز^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۸/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۱۹

چکیده

با پذیرش برجام، دنیا شاهد حل و فصل یکی از پیچیده‌ترین و چالش‌برانگیزترین اختلافات بین‌المللی، آنهم از طریق یک شیوه ابتکاری و جدید بود. پس از این اتفاق، شورای امنیت قطعنامه ۲۲۳۱ را در تأیید مفاد برجام به تصویب رساند. برجام که بیشتر از ماهیت یک موافقت‌نامه سیاسی برخوردار است و نمی‌توان آن را یک معاهده حقوقی الزام‌آور دانست، یک سری تعهدات داوطلبانه را بر عهده طرفین قرار داده و تمامی تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد و همچنین تحریم‌های چندجانبه و ملی (اتحادیه اروپا و آمریکا) مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران را لغو نموده است. با پذیرش این سند، بسیاری در دنیا به صراحت از وقوع یک تحول بنیادین در عرصه حل و فصل اختلافات هسته‌ای سخن کردند و از برجام به عنوان یک شیوه و الگوی ایده‌ال برای حل و فصل اختلافات بین‌المللی نام بردند. این نوشتار در صدد آن است که به این سؤال اصلی و اساسی پاسخ دهد که آیا برجام می‌تواند به عنوان یک تحول در شیوه‌های حل و فصل اختلافات هسته‌ای محسوب شود؟

فرضیه مقاله این است که چگونگی حل و فصل اختلاف هسته‌ای ایران در مقایسه با دیگر پرونده‌های مطرح در آژانس و طی کردن این مسیر از طریق مذاکره و گفتگو و نه ابزار قهرآمیز، تأیید برجام توسط شورای امنیت، لغو تمامی تحریم‌های هسته‌ای و به رسمیت شناختن حقوق هسته‌ای ایران (هر چند به صورت محدود) و سازکار حل و فصل اختلافات برجام که متفاوت از سازکارهای سنتی حقوق بین‌الملل برای حل اختلافات بوده و تا حدود زیادی به «آیین عدم‌پایبندی» شباهت دارد، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در صورتی که طرف‌های مقابل به طور کامل به تعهداتشان پایبند می‌مانند، موارد مذکور می‌توانستند موجب گردند که برجام به عنوان شیوه‌ای بدیع و ابتکاری، خود را به عنوان یک الگو برای حل و فصل اختلافات هسته‌ای و دیگر اختلافات بین‌المللی معرفی کند. روش تحقیق در این نوشتار توصیفی - تحلیلی به بیان حل و فصل اختلافات برجام می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: شورای حکام، شورای امنیت، گروه ۵+۱، سازکار حل و فصل اختلاف، آیین عدم‌پایبندی.

۱. دانشجوی دکتری تخصصی، گروه حقوق، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی.
mostafa.amiri1987@yahoo.com

۲. استادیار، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
homayounhabibi@yahoo.com

۳. استادیار، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تهران، ایران.
mmz1344@yahoo.com

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

با انعقاد «برنامه جامع اقدام مشترک» (برجام) در ۲۳ تیر ۱۳۹۴ (۱۴ جولای ۲۰۱۵) که به موجب آن اختلاف هسته‌ای ایران پس از گذشت سالهای طولانی، حل و فصل گردید، شاهد بروز و ظهور یک شیوه جدید در نظام حل و فصل اختلافات هسته‌ای بودیم که ابعاد و جوانب نوآورانه و بدیعی دارد.

بررسی تاریخچه حل و فصل اختلافات هسته‌ای نشانگر این است که آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در چندین دهه‌ای که از فعالیت آن می‌گذرد، با پرونده‌های پیچیده‌ای روبرو بوده است که از آن میان، می‌توان به پرونده‌های عراق، لیبی، کره شمالی و ایران اشاره نمود. بدون تردید مهمترین و پرجالش‌ترین اختلافات هسته‌ای، موضوع ایران بود.

شورای امنیت سازمان ملل با گره‌زدن برنامه هسته‌ای ایران با موضوع صلح و امنیت بین‌المللی، پرونده هسته‌ای را تحت شمول فصل ۷ منشور سازمان ملل قرار دارد و با استناد به مقررات این فصل، ۶ قطعنامه علیه کشورمان صادر کرد و سخت‌ترین و سنگین‌ترین تحریم‌ها را علیه ایران اعمال نمود. به هر حال با انعقاد برجام به نظر می‌رسید که شاهد بروز و ظهور تحول در عرصه حل و فصل اختلافات هسته‌ای هستیم، به نحوی که حتی پس از انعقاد این سند، خیلی‌ها از آن به عنوان یک الگوی ارزشمند برای حل و فصل دیگر اختلافات هسته‌ای نام می‌برند به هر حال آنچه که مشخص است، این نکته می‌باشد که ابعاد و جوانب مختلف اختلاف هسته‌ای ایران، بویژه برجام موضوعی است که قابلیت بررسی دارد. اختلاف هسته‌ای اگرچه بعد از نزدیک به ۱۳ سال، با انعقاد برجام حل و فصل گردید، اما در طی این سالیان، جدای از اینکه به یکی از مهم‌ترین و جدی‌ترین موضوعات بین‌المللی تبدیل شده بود، نظام جمهوری اسلامی ایران را نیز وارد بزرگترین چالش بین‌المللی خود در قرن حاضر نموده بود. موضوع اینقدر مهم بود که نه تنها برای سالیان متمادی ذهن و فکر جامعه علمی کشور را با خود درگیر کرده بود، بلکه حتی برای مردم عادی هم تبدیل به یک موضوع حساس شده بود؛ چرا که قطعنامه‌های تحریمی شورای امنیت در باب موضوع هسته‌ای و فشار اقتصادی ناشی از آنها، مستقیماً بسیاری از ابعاد زندگی مردم را تحت تأثیر خود قرار داده بود.

پیشینه تحقیق:

-سلیمانی و همکاران(۱۳۹۹) در کتابی تحت عنوان «بررسی تاثیر برجام بر سیاست و راهبردهای منطقه ای ایران: تغییر و تداوم»، از مهم ترین موضوعاتی که پس از برجام در بین اندیشمندان روابط بین الملل و محافل سیاسی مطرح شد، این بوده که سیاست های امنیتی ایران در پسابرجام در منطقه به چه شکلی ادامه پیدا می کنند. سوال تحقیق بدین صورت ارائه می گردد: برجام چه تاثیری بر تداوم و استمرار سیاست ها و راهبردهای منطقه ای ایران دارد؟ فرضیه که در پاسخ به سوال مذکور مطرح شده این است که «بازیگران عرصه توافق جامع هسته ای (۵+۱) ضمن تثبیت و تداوم نظم هسته ای در منطقه ژئواستراتژیکی خاورمیانه با توسل و بهره گیری از ابزارهای همچون مهار و موازنه، اتحاد و ائتلاف های نوظهور منطقه ای، کاهش توان بازدارندگی دفاعی، و تضعیف محور مقاومت بدنبال تغییر در سیاست ها و راهبردهای منطقه ای ایران می باشد.

-شاکری(۱۳۹۷)در کتابی تحت عنوان «تأثیر توافق هسته ای (برجام) بر سیاست خاورمیانه ای ایران و ترکیه» به بیان نتایج سیاسی یکی از طولانی ترین مذاکرات در سطح جهانی که به طور هم زمان بین چند کشور عمده ی اروپایی برگزار شد پرداخته است و بیان می کند که سیاست خارجی کشورها نشان دهنده ی اهدافی است که دولت ها در عرصه ی خارجی در پی دستیابی به آن هستند. کشور ایران و ترکیه در منطقه ی خاورمیانه براساس منافع متقابل هم شریک و هم رقیب هستند. پس از برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) و رفع تحریم های غرب، ایران به دنبال منافع اقتصادی و سیاسی گسترده در منطقه خاورمیانه است. -صادقی نقد علی(۱۳۹۸)در کتابی تحت عنوان «برجام»، به بررسی برجام می پردازد و کتاب «برجام» مشتمل بر پنج فصل است. فصل اول را کلیات پژوهش تشکیل می دهد. در این فصل به منظور آشنایی و تعمیق شناخت مخاطب، مفاهیم کلیدی پژوهش تعریف می شود. «پیشینه فعالیت هسته ای ایران و مناقشه با غرب» عنوان فصل دوم است. در این فصل اطلاعات سودمندی از فعالیت های ایران قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ارائه شده است. همکاری هسته ای آمریکا با رژیم پهلوی در این دوره مسئله مهمی است که در فصل دوم کتاب درباره آن صحبت می شود.

نظر به حساسیت چنین موضوعی، در این راستا، نگارنده با درک و شناخت نسبت به

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسة العالم الاسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش های جهانی اسلام

۲۸۵

پژوهش های اختلاف منطقه ای ایران و...

اهمیت و حساسیتی که اختلاف هسته‌ای به طور کلی، و برجام به طور خاص، از بعد حقوقی دارد، رو به سوی نگارش این پژوهش آورده است.

برجام: شیوه‌ای نو و ابتکاری؟

صرف نظر از خروج آمریکا از این سند، اگر نگاهی به روند حل و فصل اختلاف هسته‌ای ایران انداشته شود و وضعیت با پرونده هسته‌ای کشورهای چون کره شمالی و لیبی مقایسه شود، تا حدود زیادی به برخی از جوانب و شاخصه‌های مثبت این سند پی برد. همچنین اینکه این سند طی قطعنامه مورد تأیید شورای امنیت قرار گرفته و این شورا برای نخستین بار در تاریخ عملکرد خود، تمامی قطعنامه‌های تحریمی گذشته خود را لغو نمود، از دیگر ویژگی‌های مثبت و جوانب نوآورانه آن محسوب می‌شود؛ موضوعی که در مبحث بدان پرداخته می‌شود. همچنین سازکاری که برجام برای حل و فصل اختلاف راجع به سند مقرر نموده است، نیز در نوع خود، ابتکاری و قابل توجه است؛ موضوعی که مطالب بند نخست بدان اختصاص می‌یابد. برای شناخت دقیق جایگاه برجام در نظام حل و فصل اختلافات هسته‌ای ناگزیر از بررسی دیگر اختلافات هسته‌ای و نوع مقابله آژانس و جامعه بین‌المللی با آنها بپردازیم.

ارزیابی وضعیت پایبندی به برجام در عمل

در این قسمت به دنبال این هستیم که میزان پایبندی طرفین به برجام را ارزیابی نماییم. در این قسمت ابتدا از میزان پایبندی ایران سخن گفته می‌شود و در ادامه وضعیت طرف مقابل مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱) وضعیت پایبندی ایران به برجام

در مورد ایران، تاکنون در هیچ موردی شاهد وقوع عدم پایبندی نبوده‌ایم. در این خصوص می‌توان به گزارش‌های مدیرکل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در مورد اجرای برجام از سوی ایران اشاره کرد. آژانس در اجرای توافق بعمل آمده در برجام مبنی بر نظارت و راستی‌آزمایی این سازمان بین‌المللی نسبت به پایبندی به اقدامات داوطلبانه مرتبط با هسته‌ای به نحو مورد توافق در سند، تاکنون ۱۰ گزارش تهیه و منتشر نموده است که در تمامی آنها، بر پایبندی ایران به برجام مهر تأیید زده است. برای مثال در تازه‌ترین گزارش مدیرکل که در تاریخ ۲۲

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

۲۸۶

سال نهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۸

فصلنامه علمی - پژوهشی
مجموعه‌ی دراست‌های اسلامی
پژوهش‌های بین‌رشته‌ای جهان اسلام

فوریه ۲۰۱۸ منتشر شد، آمده است که «آژانس از تاریخ ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶ (روز اجرای برجام)، اجرای تعهدات مرتبط هسته‌ای ایران ذیل برجام را منطبق با رویه‌های پادمانی استاندارد آژانس و به شیوه‌ای بی‌طرفانه و عینی راستی‌آزمایی و نظارت نموده است.»^۱ برخی از مهمترین مفاد این گزارش بدین قرار می‌باشند: «- ایران ساخت رآکتور تحقیقاتی آب سنگین اراک (رآکتور IR-40) موجود را طبق طراحی اولیه آن پیگیری نکرده است؛ - ایران فعالیت‌های مربوط به بازفرآوری را در رآکتور تحقیقاتی تهران یا در هر تأسیسات اعلام شده دیگر به آژانس، انجام نداده است؛ - ایران غنی‌سازی بالاتر از ۶۷/۳ درصد از اورانیوم ۲۳۵ را انجام نداده است؛ - ایران در بازه زمانی گزارش هیچ‌گونه غنی‌سازی اورانیوم یا فعالیت‌های تحقیق و توسعه مرتبط در کارخانه غنی‌سازی فردو انجام نداده و هیچ‌گونه مواد هسته‌ای در کارخانه وجود نداشته است؛ - تحقیق و توسعه غنی‌سازی ایران، انجام شده با یا بدون اورانیوم و با استفاده از سانتریفیوژها در چارچوب محدودیت‌های تعریف شده در برجام بوده است و - ایران اجرای موقت پروتکل الحاقی موافقتنامه پادمانها بر اساس ماده ۱۷ (b) پروتکل الحاقی، تا زمان لازم الاجرا شدن آن را ادامه می‌دهد. آژانس به ارزیابی اظهارنامه‌های ایران ذیل پروتکل الحاقی ادامه داده است و تحت پروتکل الحاقی دسترسی‌های تکمیلی به همه سایتها و اماکن مورد نیاز برای بازدید در ایران داشته است.»^۲ علاوه بر آژانس، کشورهای اروپایی عضو برجام هم پایبندی ایران به برجام را تأیید نموده‌اند. در مورد آمریکا هم نهادها، مقامات و ارگان‌های مسئول، به پایبندی ایران اذعان نموده‌اند و فقط در یک مورد، ترامپ به عنوان رئیس‌جمهوری آمریکا، اعلام نمود که ایران به برجام پایبند نبوده است. پس از انعقاد برجام، کنگره آمریکا در ماه مه سال ۲۰۱۵ «قانون بازبینی توافق هسته‌ای ایران»^۳ را تصویب نمود که بر اساس آن، رئیس‌جمهور آمریکا موظف است هر سه ماه یکبار، گزارشی در مورد وضعیت پایبندی ایران به برجام، به کنگره ارائه دهد. اگر رئیس‌جمهور در انجام دادن این کار قصور کند، کنگره شصت روز فرصت دارد تا درباره بازگشت تحریم‌های مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران تصمیم‌گیری کند. با این حال بر اساس قانون مذکور، یک اکثریت جمهوری خواه در کنگره قادر

1. Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015), IAEA, Board of Governors, GOV/2018/7, 22 February 2018, para.5.

2. Ibid, paras. 6, 8, 10, 13, 18, 23.

3. Iran Nuclear Agreement Review Act (INARA).

است تحریم‌های جدیدی را علیه ایران، بدون آنکه از سوی مخالفان تعللی ایجاد شود، وضع کند.^۱ تا به امروز، سه گزارش به کنگره ارائه گردیده است که در دو گزارش نخست، پابندی ایران مورد تأیید قرار گرفت. در آخرین گزارش که در ۱۳ اکتبر ۲۰۱۷ (۲۱ مهر ۱۳۹۶) منتشر شد، به رغم ارزیابی‌های متعدد آژانس بین‌المللی انرژی اتمی که طی آنها بارها پابندی ایران به برجام تأیید شده است، پابندی ایران توسط رئیس‌جمهور آمریکا (ترامپ) مورد تأیید قرار نگرفت. البته، تعلیق تحریم‌های ایران تمدید شد. در نهایت تعیین سرنوشت برجام به کنگره این کشور سپرده شد تا در خصوص بازگشت تحریم‌های هسته‌ای یا تغییر قوانین مربوط به این توافق تصمیم‌گیری کند. در پاسخ، کنگره هم نتوانست در مدت زمانی قانونی، اقدام خاصی انجام دهد.^۲ رئیس‌جمهور آمریکا در بیانیه خود در ماه اکتبر، امضاء هر قانونی از سوی کنگره برای حفظ برجام را منوط به شرط‌هایی کرد، اینکه - باید از ایران بخواهد اجازه بازرسی فوری از همه سایت‌های مورد درخواست بازرسان بین‌المللی را بدهد؛ - تضمین کند که ایران هرگز حتی به تسلیحات هسته‌ای نزدیک نخواهد شد؛ - مفاد آن تاریخ انقضا نداشته باشد و در صورت عدم پابندی ایران به هر یک از مفاد این قانون، تحریم‌های هسته‌ای آمریکا به صورت خودکار بازگردند و - باید صریحاً موشک‌های دوربرد را غیرقابل تفکیک از تسلیحات هسته‌ای بداند و توسعه و آزمایش موشکی ایران را تحت تحریم‌های شدید قرار دهد.^۳ تعیین این شروط در حالی است که برجام توافقی است که صرفاً در مورد موضوع هسته‌ای ایران تصویب شده است و متن آن به اذعان دیگر کشورهای طرف توافق و همچنین اتحادیه اروپا، برنامه موشکی را مسئله‌ای جداگانه می‌داند.

برجام در مقایسه با سایر روش‌های حل و فصل اختلافات هسته‌ای (بررسی موردی پرونده هسته‌ای کره شمالی)

اگر بخواهیم شناخت بهتری از میزان تأثیرگذاری و نقش برجام در تحول در شیوه‌های حل و

۱. «توافق هسته‌ای ایران بدست کنگره آمریکا پاره می‌شود؟»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۷/۳۰، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۴، قابل دسترس در: <http://baztab.ir/128110>

۲. «یک اندیشکده استرالیایی: کنگره وضع تحریم‌های جدید علیه ایران را رد خواهد کرد»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۹/۲۰، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۴، قابل دسترس در: <https://www.jamran.ir/%D8%A7-%D8>

۳. «ترامپ تعلیق تحریم‌های هسته‌ای علیه ایران را تمدید کرد / ترامپ ۴ شرط برای حفظ برجام تعیین کرد»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۱۰/۲۳، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۴، قابل دسترس در: <http://alikonline.ir/fa/news/political/%D8%B3%>

فصل اختلافات هسته‌ای پیدا کنیم، لازم است که بدانیم، جامعه بین‌المللی با دیگر اختلافات هسته‌ای مهم و پیچیده چگونه مقابله نموده است. در این راستا، در این قسمت، به بررسی مهمترین ابعاد پرونده‌های هسته‌ای کره شمالی و لیبی پرداخته می‌شود، که با اینکه در مورد همگی آنها، بازرسان آژانس، عدم‌پایبندی در فعالیت‌های هسته‌ای را به شورای حکام گزارش نمود، اما نحوه مقابله با هر یک از پرونده‌ها متفاوت بوده است.

الف) پرونده هسته‌ای کره شمالی

شاید به جرأت بتوان گفت که پرونده هسته‌ای کره بعد از اختلاف هسته‌ای ایران، چالش‌برانگیزترین و مهمترین پرونده در تمام سالهایی دانست که از عمر آژانس بین‌المللی انرژی اتمی می‌گذرد. این کشور در همان اوایل تصویب معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای، به عضویت آن درآمد و در سال ۱۹۹۲، موافقت‌نامه پادمانی با آژانس منعقد نمود. نخستین جرقه‌های اختلاف میان کره و آژانس در ماه مه ۱۹۹۲ زده شد؛ زمانی که به دنبال تسلیم اظهارنامه‌های اولیه به آژانس و آغاز بازرسی‌ها، ناهمخوانی‌هایی میان گزارش‌های این کشور و یافته‌های بازرسان آشکار شد و مشخص گردید که وجوه مقادیر اعلام‌نشده‌ای پلوتونیوم در این کشور وجود دارد. آژانس در فوریه ۱۹۹۳ درخواست کرد تا از دو سایت مشکوک در این کشور بازدید کند که مورد موافقت قرار نگرفت که همین امر موجب گردید که آژانس این دو سایت را نظامی و غیرقابل بازرسی توصیف نماید. آژانس برای رفع این ناهمخوانی‌های و نگرانی‌های بوجود آمده، درخواست نمود که به اطلاعات بیشتری در مورد دو سایت محل ذخیره زباله‌های هسته‌ای در این کشور دسترسی پیدا کند که با مخالفت کره روبرو گردید.^۱ در پی این اتفاق، آژانس درصدد برآمد که بازرسی‌های ویژه‌ای را سایت‌های این کشور بعمل آورد که باز هم کره مخالفت نمود. آژانس زمانی که دید نمی‌تواند به انجام بازرسی‌ها بپردازد و کره به طور جدی از ورود بازرسان ممانعت بعمل آورد، رو به سوی صدور قطعنامه علیه این کشور آورد؛ بدین ترتیب که شورای حکام در تاریخ ۲۵ فوریه ۱۹۹۳

۱. حمید اسلامی‌زاد، تحول در نظام پادمان‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شهریور ۱۳۹۰، ص ۱۵۸. / محمدعلی بصیری و همکاران، «مطالعه تطبیقی پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران و کره شمالی از نظر آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تا سال ۲۰۱۵»، فصلنامه پژوهش‌های بین‌الملل، دوره ۵، ش ۱۸، زمستان ۱۳۹۴، صص ۲۲۹-۲۲۸. / مهدی دانش‌یزدی، «کره شمالی چگونه هسته‌ای شد؟»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۲/۲۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۸ ریال قابل دسترس در:

<http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1915935>

147-See also: Fry, op.cit, pp.146

قطعه‌نامه‌ای صادر و عدم‌پایبندی کره به تعهدات مقرر در معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای و موافقت‌نامه پادمان را اعلام نمود.^۱ بند دوم این قطعه‌نامه مقرر می‌دارد که آژانس قادر به راستی‌آزمایی عدم انحراف مواد هسته‌ای برای تولید تسلیحات هسته‌ای یا برای استفاده در دیگر دستگاه‌های انفجار هسته‌ای نمی‌باشد. همین موضوع باعث شد که شورای حکام، عدم‌پایبندی کره را بر طبق بند سوم ماده ۱۲ معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای احراز نماید و این موضوع و عدم توانایی آژانس در راستی‌آزمایی عدم انحراف مواد هسته‌ای را به تمامی اعضای آژانس و نیز شورای امنیت و مجمع عمومی سازمان ملل گزارش نماید. آرد از این قطعه‌نامه بود که پرونده هسته‌ای کره عملاً به شورای امنیت ارجاع داده شد. این قطعه‌نامه مشخص می‌کند که آژانس پرونده کره شمالی را نه به دلیل احراز و اثبات انحراف در فعالیت‌های هسته‌ای این کشور، بلکه به دلیل عدم امکان راستی‌آزمایی عدم انحراف مواد هسته‌ای به سوی مقاصد غیر صلح‌آمیز، به شورای امنیت ارجاع داد.

در پی صدور قطعه‌نامه شورای حکام، کره در ۱۲ مارس ۱۹۹۳، ضمن ارسال یادداشتی برای رئیس وقت شورای امنیت، کناره‌گیری از معاهده معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای طبق «بند اول ماده ۱۰»^۳ این سند را اعلام نمود.^۴ کره در آن زمان به رزمایش مشترک آمریکا و کره جنوبی به عنوان تهدیدی برای خود اشاره و درخواست آژانس برای بازرسی ویژه از تأسیسات هسته‌ای‌اش را غیرقابل توجیه دانست. سرانجام کره در ژوئن ۱۹۹۳ و تنها یک روز قبل از خاتمه مدت زمان ۳ ماه مذکور در ماده ۱۰ برای خروج از معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای، از اقدام خود انصراف داد و ضمن معلق‌نمودن اعلام خروج خود، امکان اجرای برخی فرایندهای پادمانی را به آژانس داد.^۵ در پی ارجاع موضوع کره به

۱. نادر ساعد، «تأمیلی بر «اصل رضائی‌بودن پذیرش معاهدات» در آیین تحولات بین‌المللی خلع سلاح و کنترل تسلیحات» مجله حقوق بین‌المللی، ش ۳۲، ۱۳۸۴، ص ۱۰۰.

2. IAEA, Board of Governors, GOV/2645, 1 April 1993, Paras.2, 4.

۳. «هر دولتی باید حق داشته باشد در اجرای حاکمیت ملی خود در صورتی که احساس کند موارد فوق‌العاده‌ای در رابطه با موضوعات این پیمان، منافع حیاتی کشورش را به مخاطره انداخته است، از پیمان خارج شود. در این صورت باید سه ماه پیش از خروج، به تمام هم‌پیمانان و شورای امنیت سازمان ملل متحد اطلاع دهد. در چنین اطلاعیه‌ای باید موارد فوق‌العاده‌ای که از نظر آن کشور منافع حیاتی‌اش را به مخاطره انداخته نیز ذکر شود.» (NPT, op.cit, Art. 10 (1))

4. Fry, op.cit, pp.148.

5. Jozef Goldblat, Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements with New CD-ROM Supplement, London: Sage, 2002, p.108. / David Fischer, "The DPRK's Violation of Its NPT Safeguards Agreement with the IAEA", Excerpt from: History of the International Atomic Energy Agency, IAEA, 1997, p.2. available at: <https://www.iaea.org/sites/default/files/dprk.pdf>

شورای امنیت، این نهاد سازمان ملل قطعنامه شماره ۸۲۵ را در ماه مه ۱۹۹۳ صادر نمود که در آن از کره درخواست نمود که در تصمیم خود راجع به کناره‌گیری از معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای تجدیدنظر نماید و پایبندی خود به تعهدات این معاهده و موافقت‌نامه پادمان خود با آژانس را محترم شمارد.^۱ اختلاف میان کره و آژانس به همینجا ختم نشد؛ یعنی اینکه نه قطعنامه شورای حکام و نه قطعنامه شورای امنیت نتوانست این کشور را به پایبندی به تعهداتش ملزم نماید.

برخی از مواردی که آژانس آنها را به عنوان مصادیق عدم پایبندی کره می‌دانست، عبارت بودند از: «- قصور در گزارش مواد هسته‌ای استفاده‌شده در تبخیر و آزمایش‌های غنی‌سازی و تولیدات مرتبط و - قصور در گزارش اطلاعات طراحی اولیه برای تأسیسات غنی‌سازی و اطلاعات طراحی به روز شده برای تأسیسات مورد استفاده جهت آزمایش جداسازی پلوتونیوم و تبدیل به اورانیوم طبیعی و {اورانیوم ضعیف} فلز».^۲

ادامه یافتن عدم پایبندی کره به معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای و موافقت‌نامه پادمانی‌اش با آژانس، باعث گردید که شورای حکام یکبار در ۱۰ ژوئن ۱۹۹۴ مساعدت فنی به کره را معلق نماید. ۶ روز بعد، آمریکا به شورای امنیت پیشنهاد داد که یک دسته تحریم‌های جدی و سنگین بر این کشور تحمیل نماید.^۳ این بحران با سفر جیمی کارتر به پیونگ یانگ و ملاقات و توافق وی با کیم ایل سونگ در ژوئن ۱۹۹۴ فروکش کرد. این دیدار منجر به تدوین یک «چارچوب توافق شده» بین آمریکا و کره شمالی در اکتبر ۱۹۹۴ گردید. این توافق دارای نکات مهم و قابل توجهی بود از جمله این که کره شمالی عمده فعالیت‌های هسته‌ای خود را متوقف (فریز) کرده و آژانس این توقف را تأیید کند، و به «بیانیه مشترک هسته‌ای زدایی شبه جزیره کره» پایبند باشد؛ و در مقابل، آمریکا برای تشکیل یک کنسرسیوم بین‌المللی برای ساخت دو راکتور آب سبک در کره شمالی پیش قدم شود، و علاوه بر آن تا سال ۲۰۰۳ سالانه ۵۰۰۰۰۰ تن نفت در اختیار کره شمالی قرار دهد با این هدف و برنامه که در سال ۲۰۰۳ اولین راکتور آب سبک به مرحله عملیاتی شدن برسد. به علاوه، آمریکا رسماً

1. Security Council, UN Doc.S/RES/825, 11 May 1993, paras.1-2.

2. Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Republic of Korea, Report by the Director General, IAEA, Board of Governors, GOV/2004/84, 11 November 2004, para.38.

3. Fischer, op.cit, p.3.

تضمین دهد که مبادرت به تهدید و یا استفاده از سلاح هسته‌ای علیه کره شمالی نخواهد کرد. همه‌چیز در مورد برنامه هسته‌ای کشور، خوب به پیش می‌رفت تا اینکه در سال ۲۰۰۲ و به دنبال افشای فعالیت‌های پنهانی کره، اجرای توقف مذکور متوقف گردید. آمریکا بر اساس ادعای خود، در دسامبر ۲۰۰۲ تحویل محموله‌های نفت به کره شمالی را متوقف کرد و کره شمالی هم متقابلاً به توقف (فریز) فعالیت‌های هسته‌ای خود پایان داد و بازرسان آژانس را اخراج نمود.^۱ نوسانات رابطه کره با آژانس و شورای امنیت و تنش آن به جامعه بین‌المللی شدت یافت. البته آژانس دست از تلاش‌های خود برای پایبند نمودن کره برداشت و شورای حکام بار دیگر در ۶ ژانویه ۲۰۰۳ قطعنامه دیگری علیه این کشور صادر نمود که اینبار هم کره در واکنش به قطعنامه، از قصد خود برای خروج از معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای سخن گفت و اعلامیه کناره‌گیری پیشین خود را که معلق نموده بود، به جریان انداخت و در همان سال، عملاً و رسماً از معاهده خارج شد.^۲ در آن زمان، مدیرکل آژانس طی بیانیه ضمن بیان این نکته که تصمیم کره برای خروج از معاهده، استمرار سیاست عدم پایبندی و مقابله با تلاش‌های کنونی در جهت ایجاد صلح و ثبات در شبه‌جزیره کره می‌باشد، از این کشور درخواست نمود که در تصمیم خود تجدیدنظر نماید و راه‌حل دیپلماتیک را برگزیند. نکته دیگری که در بیانیه مدیرکل بدان اشاره شد، این بود که ایجاد چالش در مسیر اجرای این معاهده، می‌تواند صلح و امنیت بین‌المللی را تهدید کند، البته این را هم بیان داشت که بر پایه ماده ۱۰ معاهده، چنین تصمیمی تنها با سپری شدن ۳ ماه از زمان اتخاذ، نافذ و اثربخش خواهد بود.^۳ شورای امنیت نیز همانند آژانس اخطار داد که ممکن است اقدام احتمالی کره شمالی را به عنوان تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی بداند.^۴ در طول چند دهه‌ای که از عمر معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای می‌گذرد، کره شمالی تنها کشوری بوده است که در دو مقطع تلاش نموده است تا از معاهده خارج شود که البته در نهایت چنین اتفاقی صورت گرفت. قطعاً خروج کره نمی‌توانست خبر خوبی برای آژانس و جامعه بین‌المللی در کل باشد. خروج

۱. Ibid, pp.3, 5. / دانش یزدی، پیشین.

۲. اسلامی‌زاد، پیشین، ۱۶۰.

3. 'IAEA Director General calls on North Korea to reverse its decision on NPT withdrawal', IAEA Press Release, PR 2003/01, January 10, Available at: <http://www.acronym.org.uk/old/archive/docs/0301/doc02.htm>

۴. ممتاز، پیشین، ص ۳۷.

کرده بدین معنا بود که دیگر این کشور می‌تواند بدون اینکه سایهٔ آژانس را بالای سر خود ببیند، به فعالیت‌های مخفیانهٔ خود ادامه دهد و حتی آنها را شدت بخشد.

غیر از اتفاقات فوق‌الذکر، کره در تاریخ ۱۲ فوریه ۲۰۱۳ سومین آزمایش هسته‌ای خود را انجام داد؛ اقدامی که واکنش شورای امنیت را در قالب صدور طی «قطعنامه ۲۰۹۴ به دنبال داشت. شورا ضمن محکوم کردن این اقدام، تحریم‌های جدیدی علیه کره شمالی وضع کرد.^۱ یکی دیگر از اتفاقات مهم پیرامون پروندهٔ هسته‌ای کره شمالی در این سال، برگزاری گفتگوهای میان ۶ کشور اصلی (کره شمالی، کره جنوبی، آمریکا، روسیه و چین) درگیر در موضوع تحت عنوان «مذاکرات شش‌جانبه» بود^۲ که نتیجهٔ نهایی، آن، امضاء سندی تحت عنوان «بیانیهٔ اصول» بود که بر اساس آن، کره شمالی متعهد گردید که برنامهٔ غیرصلح‌آمیز هسته‌ای خود را تعطیل نماید و ضمن پیوستن دوباره به معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای، اجازهٔ حضور بازرسان در کشور خود و دسترسی آن‌ها به سایت‌ها و تأسیسات مربوطه را بدهد. آمریکا هم اعلام کرد که قصد برای حملهٔ هسته‌ای یا غیرهسته‌ای به این کشور ندارد و تسلیحات هسته‌ای در کره جنوبی مستقر نمی‌کند. این بیانیه هم کمک چندانی به حل و فصل اختلاف هسته‌ای این کشور نکرد. اصرار کره به یک‌تازی و عدم‌پایبندی به تعهدات بین‌المللی به جایی رسید که این کشور، در ۹ اکتبر ۲۰۰۶، رسماً نخستین آزمایش سلاح هسته‌ای خود را انجام داد^۳ که اینبار هم شورای امنیت را به صدور قطعنامهٔ شماره ۱۷۱۸ واداشت. شورا ضمن محکوم‌نمودن عمل کره، از این کشور خواست که از اقدام بیشتر در این زمینه خودداری نماید و فوراً اعلامیه کناره‌گیری از معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای را پس بگیرد. این قطعنامه بار دیگر تحریم‌های جدید علیه کره اعمال نمود.^۴

مرحله دیگر مرتبط با اختلاف هسته‌ای کره شمالی، به فوریه ۲۰۰۷ بر می‌گردد. در آن تاریخ، شش کشور مذکور بر سندی توافق کردند که به موجب آن، قرار شد که کره تمام فعالیت‌های هسته‌ای خود پایان دهد و برنامه هسته‌ای خود را کنار بگذارد و به معاهده منع

1. Security Council, UN Doc.S/RES/2094, 7 March 2013, Preamble

۲. علی‌اکبر رستمی، «پروندهٔ هسته‌ای کره شمالی و تأثیر آن بر پروندهٔ هسته‌ای ایران»، فصلنامهٔ سیاست دفاعی، سال پانزدهم، ش ۵۸، ۱۳۸۶، ص ۱۲۳.

۳. «نگاهی به تاریخچهٔ آزمایش‌های اتمی کره شمالی»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۱۳، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۸، قابل دسترس در: <http://fa.euronews.com/2017/04/09/nkorea-nuke-test-timeline>

4. Security Council, UN Doc.S/RES/1718, 4 October 2006, paras.1-4.

گسترش تسلیحات هسته‌ای ببینند و پادمان‌های آژانس را بپذیرد به طوری که همه این اقدامات ظرف مدت ۶۰ روز صورت گیرد. در مقابل، بسته تشویقی شامل کمک‌های اقتصادی و انرژی به کره شمالی ارائه شود. بعد از توافق فوریه ۲۰۰۷، کره شمالی مبادرت به تعطیلی و بستن تأسیسات هسته‌ای خود کرد و به بازرسان آژانس اجازه داد از محل‌های مورد نظر بازرسی نمایند. در سال ۲۰۰۸ هم مذاکرات با کره ادامه پیدا کرد که البته با نتایج مثبتی روبرو نشد. یکبار دیگر، در سال ۲۰۰۹ تنش‌ها پیرامون برنامه هسته‌ای این کشور افزایش یافت و دوباره بازرسان آژانس از کره اخراج شدند. ۲۵ مه این سال، تاریخی بود که در آن، دومین آزمایش هسته‌ای توسط کره صورت گرفت. اینبار هم پاسخ شورای امنیت به اقدام جنجالی کره، تصویب «قطعنامه ۱۸۷۴»^۱ بود. شورا هم در این قطعنامه و هم قطعنامه ۱۷۱۸، اقدام به آزمایش هسته‌ای را تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی دانست. در واقع مبتنی بر این دو قطعنامه، شورا عدم‌پایبندی به پادمان‌های هسته‌ای را تهدیدی علیه صلح دانسته است که همین امر، اقدام توسط شورای امنیت و صدور قطعنامه علیه کره را توجیه می‌کند.^۲ کما اینکه همانگونه که بیان شد، دخالت شورای امنیت در پرونده هسته‌ای ایران هم بر همین اساس صورت گرفت؛ اینکه چون عدم‌پایبندی ایران، صلح و امنیت بین‌المللی را تهدید می‌کند، لذا ضروری است که شورای امنیت مداخله نماید.

در ادامه، در فوریه سال ۲۰۱۲ مجدداً مذاکراتی بین آمریکا و کره شمالی صورت گرفت که در نتیجه آن کره شمالی اعلام کرد که در مقابل دریافت کمک غذایی از ایالات متحده، وقفه‌ای در آزمایش هسته‌ای، غنی‌سازی اورانیوم و آزمایش موشک‌های دوربرد را به مرحله اجرا می‌گذارد که البته اصلاً هیچکدام از طرفین نتوانستند به تعهد خود عمل نمایند.^۳ تنش‌های در سالهای بعد از ۲۰۱۲ افزایش یافت؛ به نحوی که در چند مرحله دیگر، اقدام به آزمایش بمب هسته‌ای نمود. ششمین و آخرین آزمایش، مربوط به تاریخ ۳ سپتامبر ۲۰۱۷ می‌باشد که در آن، کره یک بمب هیدروژنی قدرتمند را آزمایش نمود. آمریکا با کمک چین و روسیه، در برابر

1. Security Council, UN Doc.S/RES/1874, 12 June 2009.

2. Gabriella Venturini, "Control and Verification of Multilateral Treaties on Disarmament and Non-Proliferation of Weapons of Mass Destruction, University of California, Davis, Vol.17, No.2, 2011, p.367.

۳. دانش‌یزدی، پیشین.

این اقدام کره، قطعنامه‌ای را در سازمان ملل علیه این کشور تصویب کردند.^۱ نکته قابل ذکر در مورد قطعنامه صادره توسط شورای امنیت علیه کره شمالی، اینکه با دقت در محتوای این قطعنامه‌ها و مقایسه آنها با قطعنامه این شورا علیه ایران در موضوع اختلاف هسته‌ای، متوجه خواهیم شد که این نهاد سازمان ملل در یک شیوه مشابه، تعهدات سفت و سختی را در زمینه عدم اشاعه بر ایران و کره اعمال نموده است که این حاکی از آن است که تأکید شورای امنیت بر اجرای نظام عدم اشاعه در مورد کشورهای غیرهسته‌ای، یک رویه است که شورای امنیت تمایل جدی به حفظ آن دارد.^۲

در مجموع با توجه به آنچه گفته شد، می‌توان اشاره کرد که علی‌رغم اینکه هم آژانس و هم شورای امنیت، و هم بسیاری از قدرت‌های بزرگ دنیا همچون آمریکا دست به اقدامات فراوانی برای بازگرداندن کره شمالی به مسیر پایبندی به تعهدات هسته‌ای‌اش نمودند، اما هیچ کدام افاقه نکرد و در طی دهه‌های اخیر، این کشور نه تنها اقدام مثبتی در راه انجام تعهداتش انجام نداده است، بلکه به صورت روز افزون، عدم پایبندی خود را ادامه داده است. در پی روی کار آمدن دونالد ترامپ به عنوان رئیس‌جمهور آمریکا و تصویب تحریم‌های جدید اقتصادی و اعمال فشار بر کره شمالی برای نابودی تأسیسات و تسلیحات هسته‌ای، سرانجام در ماه‌های ابتدایی سال ۲۰۱۸، «کیم جونگ اون» رهبر کره شمالی دعوت آمریکا برای مذاکره در باب حل و فصل اختلاف هسته‌ای را پذیرفت. در نهایت پس از کش و قوس‌های فراوان، ترامپ و رهبر کره شمالی در ۱۲ ژوئن ۲۰۱۸ در هتل «کاپالا» در جزیره سنتوسا در جنوب سنگاپور با یکدیگر دیدار نمودند.^۳ قبل از این دیدار، بنابر اخبار موجود، کره شمالی پذیرفته بود که در برابر برداشتن تحریم و فشارها بر این کشور، آزمایش‌های هسته‌ای و موشکی را متوقف و و تأسیسات هسته‌ای خود را تعطیل نماید. آمریکا هم اعلام نموده است که تا زمان برگزاری دیدار، به اعمال تحریم‌ها و فشارها بر این کشور ادامه می‌دهد و شرایط برای دیدار و گفتگو این است که هیچ گونه آزمایش هسته‌ای و موشکی وجود نداشته باشد و این

۱. «کره شمالی از آزمایش موفق «بمب هیدروژنی» خبر داد»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۱۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۸، قابل دسترس در: <http://fararu.com/fa/news/328138/%DA%A9%>

2. Fry, op.cit, p.123.

۳. «ترامپ و کیم جونگ اون با یکدیگر دیدار کردند»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۷/۳/۲۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۴/۸، قابل دسترس در: <https://www.yjc.ir/fa/news/6561636>

شرط در طول برگزاری دیدار و نشست بین مقام‌های ارشد دو کشور نیز پابرجا خواهد بود.^۱ در دیدار ماه ژوئن، طرفین یک سند مشترک جامع در زمینه بهبود روابط دو طرف و مسائل امنیتی امضاء کردند؛ سندی که دو طرف را به ادامه مذاکرات متعهد نموده است. آمریکا و کره شمالی در سند مشترک به ایجاد یک رژیم صلح پایدار و ماندگار در شبه جزیره کره و نیز بازبایی و بازگرداندن بقایای افراد مفقود شده از جنگ کره متعهد شدند. رئیس جمهور آمریکا در نشست خبری پس از دیدار، اظهار داشت که بر اساس گفتگوهای انجام شده با رهبر کره شمالی و همان طور که در سند مشترک آمده است، قرار شده است که این کشور مراکز آزمایش اتمی خود را به طور کامل از بین ببرد که البته این کار، خیلی زمان می‌برد، ولی تخریب آن قرار است خیلی زود آغاز شود. در مورد برداشتن تحریم‌ها، هم بیان داشت که تحریم‌ها فعلاً برداشته نمی‌شوند. اما به محض این که روند هسته‌ای‌زدایی در شبه جزیره کره اجرایی شود، تحریم‌ها برداشته خواهند شد. رهبر کره شمالی هم تنها به همین گفته اکتفاء نمود که: «امروز در این دیدار تاریخی توانستیم گذشته را به کناری بگذاریم و آینده جدیدی را پیش روی خود تصویر کنیم. دنیا از امروز تغییرات جدیدی را در عرصه بین‌الملل خواهد دید.»^۲ اتفاقات مرتبط با پرونده هسته‌ای کره شمالی به همینجا ختم نشد. تنها چند روز پس از برگزاری این دیدار، دونالد ترامپ با صدور یک فرمان اجرایی، کره شمالی را همچنان تهدید فوق‌العاده‌ای علیه ایالات متحده معرفی کرد و حالت فوق‌العاده ملی در خصوص کره شمالی را به مدت یک سال دیگر تمدید، و تحریم‌های اقتصادی علیه پیونگ یانگ را بار دیگر حفظ نمود.^۳ علی‌رغم اینکه کره شمالی تاکنون چندین سایت و تأسیسات هسته‌ای خود را تخریب نموده است و حتی قبل از برگزاری دیدار ماه ژوئن، یکی از مهمترین سایت‌های خود که شش آزمایش اتمی در آن انجام داده است را با حضور خبرنگاران ۵ کشور خارجی به

۱. «شرط جدید ترامپ برای مذاکره با رهبر کره شمالی»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۱۲/۲۱، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۸، قابل دسترس در: <https://www.mashregnews.ir/news/839230>
«دونالد ترامپ و کیم جونگ اون در «اولین فرصت» دیدار خواهند کرد»، تاریخ انتشار: ۲۰۱۸/۳/۹، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۸، قابل دسترس در: <http://fa.euronews.com/2018/09/03/>
۲. «دیدار تاریخی کیم جونگ اون و دونالد ترامپ»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۷/۳/۲۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۴/۸، قابل دسترس در: <http://fa.euronews.com/2018-live-updates/12/06/>
۳. «ترامپ تحریم‌های کره شمالی را تمدید کرد»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۷/۴/۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۴/۸، قابل دسترس در: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/13971757895/02/04/>

صورت رسمی تخریب و منهدم نمود،^۱ اما مقامات این کشور همواره نسبت به یکجانبه‌گرایی و زیاده‌خواهی‌های آمریکا در این مدت اعتراض داشته و بیان داشته‌اند که از بین رفتن تمامی این سایت‌ها و خلع سلاح، می‌بایست مرحله به مرحله صورت بگیرد و اینکه شبه‌جزیره کره نیز باید به طور کامل خلع سلاح گردد و آمریکا امنیت کره شمالی را تضمین نماید. آنچه مشخص است، این است که چالش مربوط به برنامه‌های هسته‌ای کره شمالی همچنان به قوت خود باقی است و باید منتظر ماند و دید که در آینده چه اتفاقاتی رقم خواهد خورد.

حال که تا حدودی با ابعاد و جوانب پرونده هسته‌ای کره شمالی آشنا شدیم، بهتر است به اجمال این پرونده را با پرونده هسته‌ای ایران مورد مقایسه قرار دهیم. با توجه به آنچه در مورد هر دو پرونده گفته شد، باید گفت این دو پرونده از جهات راهبردی، انگیزشی، اقتصادی و بویژه حقوقی با یکدیگر متفاوت هستند. در همان سالهای اولیه بروز اختلاف هسته‌ای ایران، مقامات سیاسی این دو کشور هم بر تفاوت این دو پرونده تأکید داشتند. برای مثال می‌توان به سخنان «ویتالی چورکین»، نماینده روسیه در سازمان ملل اشاره نمود که در مطلبی در مهر ماه ۱۳۸۵ ابراز داشت که مسئله هسته‌ای این دو کشور جدا از هم است و لازم است که به صورت جداگانه با آنها برخورد شود.^۲ البته می‌توان برخی شباهت‌ها از منظر سیاسی و امنیتی میان این دو پرونده یافت. نخست اینکه آمریکا و برخی شرکای غربی این کشور تمام تلاش خود را انجام داده‌اند تا این دو کشور به فناوری هسته‌ای دست پیدا نکنند. دومین شباهت، را می‌توان سرسختی و مقاومت هر دو کشور در برابر زیاده‌خواهی‌های این کشورها و بعضاً آژانس و شورای امنیت دانست. اعمال تحریم‌های سنگین و بیشمار، سومین وجه اشتراک این دو پرونده می‌باشد.^۳ از منظر حقوقی، بیش از اینکه بتوان شباهت میان پرونده هسته‌ای ایران و کره شمالی قائل شد، تفاوت وجود دارد. نخستین و مهمترین وجه افتراق این دو پرونده، اهداف برنامه هسته‌ای دو کشور می‌باشد. در مهر ماه ۱۳۸۵، وزیر امور خارجه وقت عمان در سخنانی بیان داشت که جامعه بین‌المللی میان برنامه هسته‌ای ایران و کره، تفاوت قائل است. ایران به تعهدات خود پایبند است، در حالی که کره ضمن کناره‌گیری از آژانس و معاهده منع

۱. «کره شمالی در حضور خبرنگاران سایت هسته‌ای خود را نابود می‌کند»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۷/۲/۲۳، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۴/۸، قابل دسترس در: <https://www.isna.ir/news/97022312260>

۲. همان، ص ۱۴۰، به نقل از خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۱ مهر ۱۳۸۵.

۳. رستمی، پیشین، صص ۱۳۶-۱۳۵.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام
جمعه نرسانت العلم الاسلامی

۲۹۸

سال نهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۵

گسترش تسلیحات هسته‌ای، فعالیت‌های هسته‌ای نظامی خود را ادامه می‌دهد.^۱ جمهوری اسلامی ایران همواره اعلام کرده است که هدف این کشور دستیابی به فناوری صلح آمیز هسته‌ای است و به هیچ وجه قصد تولید سلاح هسته‌ای نداشته و این نوع تسلیحات جایگاهی در سیستم دفاعی ایران ندارد.^۲ ایران برخلاف کره شمالی هیچگاه اقدام به اخراج بازرسان آژانس و قطع همکاری با این نهاد ننمود و همواره تلاش کرد که در چارچوب‌های معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای به فعالیت‌های صلح‌آمیز خود ادامه دهد. در این راستا، همکاری‌های گسترده‌ای با آژانس نمود و تأسیسات هسته‌ای خود را به صورت وسیع و حتی در مواقعی، فراتر از روال متعارف و حدود تعهدات خود، تحت بازرسی و نظارت آژانس قرار داد. در تمام طول سالهایی که اختلاف هسته‌ای ایران پابرجا بود، آژانس هرگز نتوانست شواهدی دال بر انحراف برنامه هسته‌ای ایران به سمت مقاصد نظامی پیدا کند. در حالی که کره شمالی بارها اقدام به آزمایش سلاح هسته‌ای نمود و این بارزترین و بزرگترین انحراف در برنامه هسته‌ای این کشور و نقض تعهدات بین‌المللی هسته‌ای می‌باشد.

در مجموع با توجه به آنچه گفته شد، در باب اینکه آیا برجام می‌تواند شیوه مناسبی برای حل و فصل اختلاف هسته‌ای کره شمالی باشد یا خیر، باید گفت که پس از انعقاد برجام، بسیاری از مقامات سیاسی و کارشناسان بین‌المللی از امکان استفاده از الگوی برجام برای حل و فصل پرونده کره شمالی سخن گفتند. برای نمونه، مرکل صدراعظم آلمان در سخنانی ابراز داشته است که «توافقنامه هسته‌ای ایران می‌تواند به الگویی برای حل مساله کره شمالی نیز تبدیل شود. ما شاهد بوده‌ایم که بعد از گذشت سال‌ها مذاکره، سرانجام توانستیم در مورد ایران به توافق دست یابیم. این مهم در سایه یک دیپلماسی مشترک به دست آمد و به نظرم می‌توان مشابه این اقدام را در مورد مساله کره شمالی نیز پیاده کرد.»^۳ البته این سخنان مرکل، چند روز بعد با واکنش معاون وزیر امور خارجه روسیه (ریابکوف) روبرو شد. وی ابراز داشته است که یک اختلاف فاحش و تضاد میان وضعیت هسته‌ای ایران و کره شمالی وجود دارد، چرا که کره شمالی برخلاف ایران کشوری است که هم اکنون سلاح هسته‌ای را

۱. همان، ص ۱۳۶، به نقل از: خبرگزاری ایرنا، مهرماه ۱۳۸۵.

۲. محمد موسوی، «ایالات متحده آمریکا، موضوع هسته‌ای کره شمالی و برجام»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۲۸، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۹، قابل دسترس در: <http://eurica.ir/modules/smartsection/item.php?itemid=578>

۳. «مرکل: برجام، الگویی برای حل مساله کره شمالی است»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۱۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۹، قابل دسترس در: <https://www.isna.ir/news/96061206610/%D9%>

در اختیار دارد و به توانایی رسیده است که می‌تواند آن را آزمایش کند و در جهت توسعه مداوم سیستم‌های پرتابی در قالب موشک‌های بالستیک است. البته وی علی‌رغم بیان مطلب، در نهایت بیان داشته است که این پیشنهاد را با رغبت می‌پذیریم، چرا که یک نگرش جدید برای حل مسئله هسته‌ای کره شمالی نیاز است.^۱ همچنین خانم موگرینی، نماینده عالی اتحادیه اروپا در امور خارجی و سیاست امنیتی نیز ضمن تفاوت گذاشتن میان موقعیت ایران و کره بویژه از منظر نظام‌های سیاسی و تاریخی، هم دیدگاه مرکل را دارای اهمیت ویژه دانسته و بیان داشته است که مدل حل بحران هسته‌ای ایران می‌تواند راهنمای حل بحران هسته‌ای کره شمالی از طریق دیپلماسی باشد.^۲

در یک ارزیابی کلی از موضوع امکان استفاده از برجام برای حل و فصل اختلاف هسته‌ای کره شمالی باید گفت که به نظر می‌رسد چنانچه آمریکا از برجام خارج نمی‌شد و این کشور و کشورهای اروپایی به طور کامل به تعهدات خود پایبند می‌ماندند، قطعاً برجام می‌توانست به عنوان یک الگوی مناسب، نه تنها در زمینه پرونده کره، بلکه در ارتباط با دیگر اختلافات هسته‌ای هم کاربرد داشته باشد، هر چند همانگونه که گفته شد این دو پرونده از لحاظ حقوقی، تفاوت‌های اساسی با یکدیگر دارند. برجام به نحوی تنظیم شده است که در عین حال که شدیدترین و سخت‌ترین تدابیر حفاظتی و پادمانی را نسبت به برنامه هسته‌ای ایران مقرر داشته است، اما حق غنی‌سازی و استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای را تا حدودی، برای ایران به رسمیت شناخته است. همچنین قرار بود که از لحاظ اقتصادی و سیاسی هم گره‌های زیادی را باز نماید (صرف‌نظر از اینکه در عمل، چقدر برجام نفع سیاسی و اقتصادی نصیب ایران نموده است). با توجه به خروج آمریکا از برجام در کل باید گفت که این روش، دیگر نمی‌تواند برای دولتهای دیگر به این شکل جذاب باشد، زیرا خطر عدم اجرای آن از سوی قدرتهای بزرگ وجود دارد. لذا به نظر می‌رسد که چنانچه کره شمالی مایل به انعقاد یک معاهده به آمریکا است، می‌بایست به نحوی اقدام نماید که سند نهایی از ضمانت‌اجرای کافی در برابر عدم پایبندی طرفین به تعهداتشان برخوردار باشد و اینگونه نباشد که همانند وضعیت

۱. «ریابکوف: میان پرونده هسته‌ای ایران و کره شمالی اختلاف زیادی وجود دارد»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۲۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۹، قابل دسترس در: <http://www.alef.ir/news/3960622284.html>

۲. حسین موسویان، «گزینه ترامپ: مدل برجام ایران یا بمب هسته‌ای کره شمالی؟»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۲۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۹، قابل دسترس در: <http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1972257>

ایران، کره شمالی به تمامی تعهداتش عمل نماید و آنگاه آمریکا به راحتی و بدون عواقب و تبعات حقوقی، بتواند از سند خارج شده و دوباره تحریم‌های این کشور را برقرار کند.

گفتار سوم: ارتباط میان سازکار حل و فصل اختلافات برجام و آیین عدم‌پایبندی

در بررسی سازکار حل و فصل اختلافات برجام بیان شد که شیوه پیش‌بینی شده در این سند در نوع خود جدید و بدیع محسوب می‌شود و مشابهتی با سازکارهای سنتی حل و فصل اختلافات (حقوقی و سیاسی) ندارد. واقعیت این است که آنچه این سند مقرر داشته است، تا حدودی مشابه سازکاری تحت عنوان «آیین عدم‌پایبندی»^۱ است که برای نخستین بار، موافقت‌نامه‌های زیست‌محیطی چندجانبه در اوایل دهه نود میلادی، از آن صحبت کردند و به تدریج دامنه آن گسترده‌تر شد و توانست جایگاه مهم و تأثیرگذاری در حقوق بین‌الملل برای خود دست و پا نماید. آیین عدم‌پایبندی در حقوق بین‌الملل هسته‌ای و معاهدات این حوزه هم پیش‌بینی شده است. در این خصوص، اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، معاهده منع گسترش تسلیحات هسته‌ای، موافقت‌نامه‌های پادمانی و پروتکل الحاقی چارچوب کلی این آیین را مشخص می‌کنند. با این مقدمه، در این گفتار در صدد آنیم که ابعاد و جوانب ارتباط میان سازکار حل و فصل اختلافات و آیین عدم‌پایبندی را تبیین نماییم. در این راستا، لازم است که ابتدا مفهوم آیین عدم‌پایبندی و جایگاه حقوقی آن شناخته شود. همچنین باید بررسی نمود که وضعیت این آیین در چارچوب آژانس به چه نحو است.

بند اول: آیین عدم‌پایبندی در حقوق بین‌الملل

همانگونه که گفته شد، آیین عدم‌پایبندی، نخستین بار در موافقت‌نامه‌های زیست‌محیطی چندجانبه پیش‌بینی گردید که «پروتکل مونترال راجع به مواد کاهنده لایه ازن»^۲، «کنوانسیون بازل راجع به کنترل انتقالات فرامرزی مواد زائد خطرناک و دفع آنها»^۳ و «پروتکل کیوتو منضم به کنوانسیون ساختار ملل متحد راجع به تغییرات آب و هوایی»^۴ از مهمترین این

۳۰۰

سال نهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۸

1. Non-Compliance Procedure
2. Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, 1987.
3. Basel Convention of the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, 1989.
4. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, 1997.

موافقت‌نامه‌ها محسوب می‌شوند. از این منظر، برای شناخت ابعاد و جوانب حقوقی این آیین، ناگزیر از مراجعه و استناد به این موافقت‌نامه هستیم. مطمئناً زمانی که مفهوم و جایگاه حقوقی این آیین در حقوق بین‌الملل را بر طبق مقررات اسناد مذکور شناختیم، آنگاه صحبت کردن و فهم این آیین در چارچوب حقوق بین‌الملل هسته‌ای آسان‌تر می‌شود. بر این اساس، در این قسمت، ابتدا مفهوم و جایگاه حقوقی آیین تبیین می‌شود و در ادامه، به بررسی ارتباط این آیین با سازکارهای سنتی حل و فصل اختلافات پرداخته می‌شود.

سازکار حل و فصل اختلافات در برجام در مقایسه با آیین عدم پایبندی با توجه به آنچه در خصوص سازکار حل و فصل اختلافات برجام گفته شد مشخص می‌شود که اگرچه عنوان ماده ۳۶، «سازکار حل و فصل اختلافات» می‌باشد، اما آنچه این ماده پیش‌بینی نموده است، هیچ شباهتی با سازکارهای سنتی حل و فصل اختلاف ندارد. آنچه برجام مقرر می‌دارد، قابل مقایسه با آنچه از آن در مطالب پیشین به عنوان آیین عدم پایبندی نام بردیم، می‌باشد. در مقایسه این دو، نکاتی به شرح ذیل قابل اشاره است:

– سازکار برجام همانند آیین عدم پایبندی، امکان طرح ادعا و شکایت نسبت به عدم پایبندی توسط یک عضو علیه عضو یا اعضای دیگر را پیش‌بینی کرده است.

– در باب نهادسازی، کمیسیون مشترک در واقع نهاد پایبندی سند محسوب می‌شود که غیرقضایی است و تلاش می‌کند که مبتنی بر یک شیوه‌دوستانه، آسان، انعطاف‌پذیر و مشورتی قضیه را حل و فصل نماید. در جریان رسیدگی، کمیسیون هرگز به دنبال این نیست که با احراز عمل متخلفانه بین‌المللی، قواعد عام مسئولیت دولتها را اعمال نماید. اعضای کمیسیون مشترک، تلاش می‌کنند که با توصیه، مشاوره و راهنمایی، عضو را به مسیر پایبندی برگردانند. البته این کمیسیون برخلاف نهاد پایبندی آیین عدم پایبندی به هیچ مرجع بالاتر از خود گزارش نمی‌دهد و نمی‌تواند اقدام عملی خاصی در برابر عدم پایبندی عضو انجام دهد و به نظر تنها در مسیر بررسی وضعیت پایبندی عضو، با توصیه و مشاوره به دولتی که وضعیتش در دست بررسی است، سعی می‌کند که قضیه را فیصله ببخشد. هیئت مشورتی سه نفره هم، در جایی که به قضیه رسیدگی می‌کند، صرفاً می‌تواند با صدور نظریه مشورتی، به حل و فصل قضیه بپردازد و هیچ قدرت اجرایی ندارد.

– برخلاف آیین عدم پایبندی، سازکار ماده ۳۶ نهادی چون کنفرانس یا اجلاس اعضای را

پیش‌بینی نکرده است. علت هم این است که عملاً خود نهاد پایبندی مرکب از تمامی اعضا برجام است و خود نقش کنفرانس را نیز اعمال می‌کند.

- کمیسیون مشترک همانند نهاد پایبندی، از نمایندگان کشورهای عضو معاهده تشکیل شده است و از این جهت، باید گفت که یک نهاد سیاسی است تا حقوقی.

- از لحاظ مرجع تصمیم‌گیرنده اقداماتی که برای مقابله با عدم پایبندی در نظر گرفته شده است، کاملاً میان دو آیین تفاوت وجود دارد. در حالی که در آیین عدم پایبندی، صرفاً اقدامات لازم برای بازگرداندن عضو ناپایبند به مسیر پایبندی، از سوی نهادهای درون معاهده‌ای (نهاد پایبندی و کنفرانس اعضا) اتخاذ می‌شود و هیچ نهادی خارج از معاهده، تصمیم‌گیرنده نیست. در حالی که در برجام، اگر نهادهای درون معاهده‌ای (کمیسیون مشترک، وزاری خارجه، هیئت مشورتی ۳ نفره) نتوانستند قضیه را فیصله دهند و عضو شاکی تحت شرایطی، قضیه را به شورای امنیت ارجاع داد، این شورا است که به عنوان نهاد برون معاهده‌ای در مورد ادعای عدم پایبندی تصمیم می‌گیرد. حتی در مورد نوع اقداماتی که برای مقابله با عدم پایبندی بکار گرفته می‌شود و دایر مصادیق آن، نیز این دو آیین تفاوت دارند. در حالی که در آیین عدم پایبندی طیفی از اقدامات، از تدابیر نرم گفته تا اقدامات سخت را می‌توان اتخاذ نمود، اما برجام تنها از یک نوع اقدام، یعنی بازگشت قطعنامه‌های تحریمی سابق شورای امنیت راجع به برنامه هسته‌ای ایران صحبت می‌کند که یک اقدام سخت محسوب می‌شود.

بنابراین می‌توان گفت، چنانچه آمریکا از این سند خارج نمی‌شد و طرف مقابل به طور کامل و جدی به تعهدات خود عمل می‌نمود، قطعاً برجام می‌توانست، نقشی تأثیرگذار و تحول‌آفرین در شیوه‌های حل و فصل اختلافات هسته‌ای ایجاد نماید و به عنوان یک الگو، مدنظر جامعه بین‌المللی قرار گیرد. مقایسه نحوه حل و فصل پرونده هسته‌ای ایران با دیگر پرونده‌های هسته‌ای بویژه کره شمالی و نگاهی به مفاد و محتوای برجام، می‌تواند تأیید ادعای مذکور باشد. مشاهده کردیم که جامعه بین‌المللی بویژه قدرت‌های بزرگ هسته‌ای، برخلاف پرونده هسته‌ای کره شمالی و لیبی، ضمن به رسمیت شناخت حقوق هسته‌ای ایران (هرچند با محدودیتهای فراوان) تصمیم گرفتند که تمامی تحریم‌های هسته‌ای را لغو نمایند. همچنین برای نخستین بار در تاریخ عملکرد سازمان ملل و در یک اقدام بی‌سابقه، شورای امنیت طی یک قطعنامه، تمامی قطعنامه تحریمی گذشته خود را لغو نمود. حال نکته مهم

اینجاست که مطالب بیان شده، همگی مبتنی بر یک فرض و تصور است و در حال حاضر که آمریکا از این سند خارج شده است و عملاً تحریم‌های یکجانبه و فشارهای اقتصادی این کشور نسبت به ایران به نقطه آغاز خود، و حتی شدیدتر از گذشته برگشته است، وضعیت به طور کلی فرق دارد. همچنین پابندی ناقص کشورهای اروپایی عضو برجام را نیز نباید فراموش کرد. واقعیت این است که دیگر نمی‌توان همانند روزهای ابتدایی انعقاد برجام، به این سند و نقش و جایگاه آن در نظام و حل و فصل اختلافات هسته‌ای خوش‌بین بود و آن را برای دیگر کشورها، جذاب و جالب دانست؛ روزهایی که بسیاری از مقامات، کارشناسان، سیاستمداران، حقوقدانان و بویژه مقامات کشورهای اروپایی عضو برجام، از الگو بودن برجام سخن می‌گفتند. هرگز اینگونه نبود که تنها پس از خروج آمریکا از این سند، نواقص آن آشکار شد، بلکه از همان ابتدا هم مشخص بود که این سند در برخی حوزه‌ها دچار ضعف و نقص است. اما با کناره‌گیری آمریکا از برجام، نواقص و ضعف‌های این سند، بیش از پیش بر همگان آشکار شد و تا حدود زیادی برای جامعه بین‌المللی مشخص شد که این سند هم نمی‌تواند الگوی مناسبی برای حل و فصل اختلافات بین‌المللی بویژه در حوزه هسته‌ای باشد. بدون تردید بزرگترین و مهمترین ایراد و نقص برجام، نبود ضمانت‌اجراهای حقوقی لازم جهت تضمین پابندی طرفین بدان بود. البته باید این را هم توجه داشت که این موضوع، به ماهیت این سند بر می‌گردد. از آنجایی که طرفین هرگز قصد و نیت ایجاد یک معاهده بین‌المللی حاوی تعهدات حقوقی سخت را نداشتند، لذا تلاش نمودند که در محتوا هم، به این قصد و نیت خود تحقق بخشند.

نتیجه گیری

برجام به عنوان یک سند چندجانبه، منحصرأ در زمینه حل و فصل اختلاف هسته‌ای ایران می‌باشد، چگونگی حل و فصل اختلاف هسته‌ای و طی کردن این مسیر از طریق مذاکره و گفتگو و نه ابزار قهرآمیز، تأیید برجام توسط شورای امنیت، لغو تمامی تحریم‌های هسته‌ای و به رسمیت شناختن حقوق هسته‌ای ایران (هر چند به صورت محدود)، در زمره ویژگی‌ها و شاخصه‌هایی بودند که در صورت پایبندی کامل طرف مقابل به تعهداتش، می‌توانستند موجب گردند که برجام به عنوان شیوه‌ای بدیع و ابتکاری، خود را به عنوان یک الگو برای حل و فصل اختلافات هسته‌ای و دیگر اختلافات بین‌المللی معرفی کند و اما عملاً با خروج آمریکا و بازگست تحریم‌های بکجانبه این کشور و آینده نامعلوم این سند، بر جامعه بین‌المللی آشکار ساخت که مسئله مذکور با ابهامات و تردیدهای فراوان روبرو گردیده است؛ به نحوی که دیگر به دشواری می‌توان از برجام به عنوان یک تحول در نظام حل و فصل اختلافات هسته‌ای نام برد. در صورت پایبندی کامل طرف مقابل به برجام، این سند می‌توانست الگویی مناسب و قابل قبول برای آینده از اختلافات بین‌المللی باشد که یک سوی آنها کشورهای قدرتمندی حضور دارند که همواره به دنبال دستیابی به منافع خود حتی به قیمت زیرپا گذاشتن بسیاری از ارزش‌ها و تعهدات بین‌المللی و دخالت در امور داخلی دولتها می‌باشند.

از درس‌های برجام، امکان بکارگیری دیپلماسی چندجانبه‌گرایی، آنهم با حضور قدرتهای بزرگ دنیا، برای حل و فصل اختلافات بین‌المللی می‌باشد. این توافق نقطه آغازی برای نقش‌آفرینی ایران در عرصه بین‌المللی است. یعنی در واقع شناسایی ایران به عنوان یک قدرت است که توان هسته‌ای دارد و متعهد شده تمام توانش را در چارچوب فعالیت‌های صلح‌آمیز به کار بندد که این تحول بزرگی است که با این توافق یک نوع بازگشت و حضور مؤثر و فعال در حوزه بین‌المللی برای کشور رقم خورده است. از این رو نگرانی‌های بین‌المللی که مرتبط با موضع و تهدید هسته‌ای است، با این توافق منتفی می‌شود. به عبارتی دیگر در روابط بین‌الملل تصویر جدیدی که کشورها از ایران دارند، بسیار متفاوت خواهد بود که این یک تحول و موفقیت برای ایران و جامعه بین‌المللی است. نظر به این موضوعات مذکور، همانگونه که اشاره شد، اگر آمریکا به تعهداتش پایبند می‌ماند، به احتمال بسیار قوی، دیگر

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام

۳۰۴

سال نهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۸

فصلنامه علمی - پژوهشی
جهان اسلام
پژوهش‌های جهانی اسلام

کشورها می‌توانستند از تجربیات ناشی از حل و فصل اختلاف هسته‌ای ایران و برجام برای حل و فصل اختلافات بین‌المللی الگوبرداری کنند. البته این را هم با در نظر گرفت که با توجه به قطعنامه ۲۲۳۱ که تبدیل برجام به عنوان رویه و سابقه برای حل و فصل دیگر پرونده‌ها را منع می‌کند، لازم است که به هر اختلافی با توجه به مقتضیات و شرایط خاص آن مقابله شود. از جهات مختلف، مسائل و موضوعاتی که این سند مطرح می‌کند، خواه ناخواه می‌توانست در آینده حقوق بین‌الملل تأثیر گذارد و مورد بحث و تحلیل قرار خواهد گیرد. بادی توجه داشت که بحث محافل و مجامع بر خوب بودن یا نبودن برجام برای ایران و اینکه نفعی از آن نصیب ایران شده است یا خیر، یک بحث کاملاً غیرحقوقی است و صرف نظر از چنین مباحثی، آنچه مهم است، نحوه حل و فصل یک پرونده چالش برانگیز می‌باشد؛ یعنی حل یک معضل بین‌المللی با ابزار مذاکره و بدون توسل به هرگونه وسیله قهرآمیز و اجباری. و در آخر کناره‌گیری آمریکا از برجام و بی‌اعتنایی واضح این کشور به تعهداتش، یک بار دیگر کشورها را متوجه ساخت که در توافقات بین‌المللی، به نحوی عمل نمایند که تعادل لازم میان تعهدات و ضمانت‌اجراهای عدم‌پایبندی برای قدرت‌های بزرگ چون آمریکا ایجاد گردد و چنین کشورهایی به دلیل هزینه بیشتر عدم‌پایبندی به تعهدات در مقایسه با هزینه پایبندی، به راحتی نتوانند تعهدات خود را زیر پا گذارند.

منابع

- سلیمانی جلودار، یونس، احمدی، حمید، برزگر، کیهان، ذاکریان، مهدی (۱۳۹۹)، بررسی تأثیر برجام بر سیاست و راهبردهای منطقه ای ایران: تغییر و تداوم، پاییز، شماره ۵۹، فصلنامه وزارت علوم.
- شاکری، محسن (۱۳۹۷)، تأثیر توافق هسته‌ای (برجام) بر سیاست خاورمیانه‌ای ایران و ترکیه، چاپ اول، انتشارات آذر فر.
- صادقی نقد علی، زهرا (۱۳۹۸)، برجام، موسسه فرهنگی هنری مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- «بازخوانی پرونده لیبی و نابودی تاسیسات هسته‌ای؛ پله آخر خندیدن با کدخد»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۴/۲۶، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۹، قابل دسترس در:
- 14852178807157687953-http://8tag.ir/news/14414660919587440003
- «توافق هسته‌ای ایران بدست کنگره آمریکا پاره می‌شود؟»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۷/۳۰، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۴، قابل دسترس در: <http://baztab.ir/128110>
- «ترامپ تعلیق تحریم‌های هسته‌ای علیه ایران را تمدید کرد / ترامپ ۴ شرط برای حفظ برجام تعیین کرد»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۱۰/۲۳، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۴، قابل دسترس در:
- <http://alikonline.ir/fa/news/political/%D8%B3%>
- «ترامپ و کیم جونگ اون با یکدیگر دیدار کردند»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۷/۳/۲۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۴/۸، قابل دسترس در: <https://www.yjc.ir/fa/news/6561636>
- «دونالد ترامپ و کیم جونگ اون در «اولین فرصت» دیدار خواهند کرد»، تاریخ انتشار: ۲۰۱۸/۳/۹، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۸، قابل دسترس در: <http://fa.euronews.com/2018/09/03/>
- «تاریخچه هسته‌ای لیبی»، تاریخ انتشار: ۱۳۸۳/۱۰/۱۳، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۹، قابل دسترس در: <http://aftabnews.ir/vdca1.ne449nukk5.html>
- «جامعه اطلاعاتی آمریکا پابندی ایران به برجام را تأیید کرد»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۱۱/۲۵، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۴، قابل دسترس در: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1396/11/25/1656347/25/11/>
- حسین موسویان، «گزینه ترامپ: مدل برجام ایران یا بمب هسته‌ای کره شمالی؟»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۲۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۹، قابل دسترس در: <http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1972257>
- حمید اسلامی‌زاد، تحول در نظام پادمان‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شهریور ۱۳۹۰، ص ۱۵۸.
- محمدعلی بصیری و همکاران، «مطالعه تطبیقی پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران و کره شمالی از نظر آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تا سال ۲۰۱۵»، فصلنامه پژوهش‌های بین‌الملل، دوره ۵، ش ۱۸، زمستان ۱۳۹۴، صص ۲۲۹-۲۲۸.
- مهدی دانش‌یزدی، «کره شمالی چگونه هسته‌ای شد؟»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۲/۲۲، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۸، قابل دسترس در سایت:

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های بای جهان اسلام
جمعیت نرسانت العالم الاسلامی
انجمن مطالعات جهان اسلام

۳۰۶

سال نهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۸

147-http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1915935 See also: Fry, pp.146

- «ریابکوف: میان پرونده هسته‌ای ایران و کره شمالی اختلاف زیادی وجود دارد»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۲۲،

تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۹، قابل دسترس در: <http://www.alef.ir/news/3960622284.html>

- «شرط جدید ترامپ برای مذاکره با رهبر کره شمالی»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۱۲/۲۱، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۸،

قابل دسترس در: <https://www.mashreghnews.ir/news/839230>

- علی اکبر رستمی، «پرونده هسته‌ای کره شمالی و تأثیر آن بر پرونده هسته‌ای ایران»، فصلنامه سیاست دفاعی، سال پانزدهم، ش ۵۸، ۱۳۸۶، ص ۱۲۳.

- «کره شمالی از آزمایش موفق - بمب هیدروژنی - خبر داد»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۱۲، تاریخ مشاهده:

۱۳۹۷/۱/۸، قابل دسترس در: <http://fararu.com/fa/news/328138/%DA%A9%>

- محمد موسوی، «ایالات متحده آمریکا، موضوع هسته‌ای کره شمالی و برجام»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۲۸،

تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۹، قابل دسترس در:

<http://eurica.ir/modules/smartsection/item.php?itemid=578>

- مرکل: برجام، الگویی برای حل مساله کره شمالی است»، تاریخ انتشار: ۱۳۹۶/۶/۱۲، تاریخ مشاهده:

۱۳۹۷/۱/۹، قابل دسترس در: <https://www.isna.ir/news/96061206610/%D9%>

- نادر ساعد، «تأملی بر «اصل رضائی بودن پذیرش معاهدات» در آیین تحولات بین‌المللی خلع سلاح و کنترل تسلیحات» مجله حقوق بین‌المللی، ش ۳۲، ۱۳۸۴.

- «یک اندیشکده استرالیایی: کنگره وضع تحریم‌های جدید علیه ایران را رد خواهد کرد»، تاریخ انتشار:

۱۳۹۶/۹/۲۰، تاریخ مشاهده: ۱۳۹۷/۱/۴، قابل دسترس در:

<https://www.jamaran.ir/%D8%A7-%D8>

-Agreement with the IAEA”, Excerpt from: *History of the International Atomic Energy Agency*, IAEA, 1997, p.2. available at: <https://www.iaea.org/sites/default/files/dprk.pdf>

-Basel Convention of the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, 1989.

-Destruction, National Defense University, Washington, D.C: National Defence University Press, 2012, p.15. / Trevor Findlay, *Proliferation Alert: The IAEA and Non-Compliance Reporting*, Project on

-Gabiella Venturini, “Control and Verification of Multilateral Treaties on Disarmament and Non-Proliferatiob of Weapons of Mass Destruction, *University of California*, Davis, Vol.17, No.2, 2011, p.367.

Fry, op.cit, p.123.

- Gerami and Goldschmidt, *op.cit*, p. 15. / Findlay, *op.cit*, pp.69-70.
- GOV/2004/12, *op.cit*, para.35
- Jozef Goldblat, *Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements with New CD-ROM Supplement*, London: Sage, 2002, p.108. / David Fischer, "The DPRK's Violation of Its NPT Safeguards
- IAEA, Board of Governors, GOV/2645, 1 April 1993, Paras.2, 4.
- Security Council, UN Doc.S/RES/825, 11 May 1993, paras.1-2
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Republic of Korea, Report by the Director General, IAEA, Board of Governors, GOV/2004/84, 11 November 2004, para.38.
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement of the Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya, Report by the Director General, IAEA, Board of Governors, GOV/2004/59, 30 August 2004.
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement of the Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya, Report by the Director General, IAEA, Board of Governors, GOV/2008/39, 12 September 2008, paras. 7, 25.
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement of the Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya, Report by the Director General, IAEA, Board of Governors, GOV/2004/12, 20 February 2004, para.34.
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, IAEA, Board of Governors, GOV/2003/75, 10 November 2003, para.50.
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement of the Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya, Report by the Director General, IAEA, Board of Governors, GOV/2004/33, 28 May 2004, para.15.
- Managing the Atom, Report #2015-04, Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, October 2015, p.67.
- Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, 1987.
- Nima Gerami and Pierre Goldschmidt, The *International Atomic Energy Agency's Decision to. Find Iran in Non-Compliance*, 2002–2006, Case Study Series, Center for the Study of Weapons of Mass.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

۳۰۸

سال نهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۸

- Nuclear", Last Updated: January, 2015, last Visited, 30 March 2018, Available at: <http://www.nti.org/learn/countries/libya/nuclear/>
- Pierre Goldschmidt, "Exposing Nuclear Non-compliance", *Survival, Global Politics and Strategy*, Vol. 51, Issue. 1, 2009, p.146.
- Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, 1997.
- Security Council, *UN Doc.S/RES/2094*, 7 March 2013, Preamble
- IAEA Director General calls on North Korea to reverse its decision on NPT withdrawal', IAEA Press Release, PR 2003/01, January 10, Available at: <http://www.acronym.org.uk/old/archive/docs/0301/doc02.htm>
- Venturini, Gabriella, "Control and Verification of Multilateral Treaties on Disarmament and Non-Proliferatiob of Weapons of Mass Destruction, *University of California, Davis*, Vol.17, No.2, 2011, pp. 345-383.

به این مقاله این گونه ارجاع دهید:

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۰۹۰۴۱۲

امیری، مصطفی؛ حبیبی، همایون؛ موسوی زنوز، موسی (۱۳۹۸)، «تأثیر برجام بر روش‌های حل اختلاف هسته‌ای ایران و کشورهای ۱+۵»، *فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام*، س ۹، ش ۴، زمستان ۹۸، صص ۲۸۳-۳۰۹.

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام